

سیری در بوستان اندیشه غزالی

نگرش دینی کیمیای سعادت به تعالی

جسم و جان

دکتر بهار پیامی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

عفت نادری نژاد

مدرس مدعو دانشگاه پیام نور

به نام کسی کافرید از عدم

انتشارات امید مجد

به انسان عطا کرد فکر و قلم

بهار ۱۳۹۵

سرشناسه	: پیامنی، بهناز، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیری در بوستان اندیشه غزالی؛ نگرش دینی کیمیای سعادت به تعالی جسم و جان /
مشخصات نشر	: بهناز پیامنی، عفت نادری نژاد.
مشخصات ظاهری	: تهران: امید مجد، ۱۳۹۵.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۷۹۱۵-۶۹-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت کتابخانه	: ۴۰۵ ص
موضوع	: غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ق. کیمیای سعادت - نقد و تفسیر - اخلاق اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴
شناسه افزوده	: نادری نژاد، عفت، ۱۳۴۰ -
زبان	: ۹۱۳۹۵۶۱۰ BBR س ۹۹ پ /
پهنای کتبی	: ۱/۱۸۹
شماره کتاب شناسی ملی	: ۴۲۵۳۱۳۸

سیری در بوستان اندیشه غزالی نگرش دینی کیمیای سعادت به تعالی جسم و جان

به اهتمام: دکتر بهناز پیامنی / عفت نادری نژاد

ناشر: نشر امید مجد

ویراستار فنی و ادبی: عفت نادری نژاد

چاپ اول: بهار ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰ جلد

قیمت: سی هزار تومان

چاپ و صحافی: مؤسسه نشاط

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۹۱۵-۶۹-۴

حق چاپ و نشر محفوظ است.

به نام کسی کافرید از عدم

انتشارات امید مجد

به انسان عطا کرد فکر و قلم

آدرس: تهران، صندوق پستی ۱۴۶۶۵۱۵۵۸

تلفن: ۲۲۰۶۵۵۶۹

www.OmidMajd.com

سخن ناشر

خرسندیم که در انتشار این اثر ارزشمند، نقشی مؤثر بر عهده داشته‌ایم. انتشار این کتاب، گامی خواهد بود به منظور اشاعه فرهنگ و اندیشه اسلامی و رفع نیازهای علمی پژوهشگران.

امید است که این اثر بتواند به دانشجویان و ادب‌پژوهان و علاقه‌مندان به اندیشه و تفکر اسلامی کمک نماید. مکتب پژوهش‌های پیشین در این باره باشد؛ همچنین در گشودن افق‌های پژوهش‌های جاری و طرح موضوعات نوین در این زمینه راهگشا گردد.

بهار ۱۳۹۵

۱۵	مقدمه
۱۵	کیمیای سعادت در یک نگاه
۱۹	پی‌نوشت‌ها

فصل نخست: مفاهیم و معنی‌شناسی تعلیم و تربیت در اسلام ... ۲۱

۲۳	مقدمه
۲۴	گستره تعلیم و تربیت
۲۶	ساختارشناسی تعلیم و تربیت در اسلام
۳۳	ماهیت تعلیم و تربیت از دیدگاه غزالی
۳۵	شاخص‌های تعلیم و تربیت
۳۵	اهمیت و ضرورت تربیت از نگاه غزالی
۳۶	لزوم تکریم و رعایت حقوق کودک
۳۷	عوامل مؤثر در تعلیم و تربیت
۴۰	عوامل محیط انسانی
۵۶	عوامل محیط غیرانسانی
۶۳	مراحل تعلیم و تربیت در اسلام
۶۷	مراحل و اهداف تعلیم و تربیت از نگاه غزالی
۶۸	الگوهای رفتاری - تربیتی اسلام
۷۲	دیدگاه غزالی درباره روش‌ها و اصول تربیتی
۷۷	پی‌نوشت‌ها

فصل دوم: بررسی و تحلیل آرای تربیتی غزالی با تکیه بر دانش روان‌شناسی ... ۸۳

۸۵	مقدمه
۸۷	شاخص‌ها و وظایف والدین و مربیان در تربیت کودک
۹۰	اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان
۹۳	ضرورت توجه به تربیت کودک
۹۸	آموزش ارتباط کلامی و رفتارهای دینی به کودک
۱۰۰	نقش معیارهای دینی در اخلاق‌مداری و تأدیب کودک
۱۰۴	دعوت به خودشناسی و خداشناسی
۱۰۶	الگوپذیری کودکان از محیط انسانی

۱۰۸.....	آموزش و شرایط دوست‌گزینی
۱۱۱.....	نقش بازی در تربیت کودک
۱۱۶.....	افزایش خودباوری و اعتمادبه‌نفس در کودکان
۱۱۷.....	ترغیب کودک و نوجوان به علم‌آموزی
۱۲۲.....	شیوه‌های تربیتی کودک
۱۲۲.....	۱. به‌کارگیری شیوه‌های ترغیبی و بازدارنده کودک
۱۳۳.....	۲. آموزش آداب و رفتارهای اجتماعی به کودکان
۱۳۹.....	اثرات توده‌شدن فرزندان
۱۴۱.....	پی‌نوشت‌ها
۱۴۷.....	فصل ۱۰ - گزیده‌ای از مباحث تربیتی کیمیای سعادت
۱۴۹.....	بخش نخست: دیبانه و آغاز کتاب در پیدا کردن عنوان مسلمانی
۱۵۱.....	دیباچه
۱۵۱.....	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَ بِرُؤْسِهِ
۱۵۴.....	پی‌نوشت‌ها
۱۵۵.....	آغاز کتاب در پیدا کردن عنوان مسلمانی
۱۵۵.....	عنوان اول: در شناختن نفس خویش
۱۵۶.....	کالبد ظاهر و معنی باطن
۱۵۷.....	شناخت حقیقت دل
۱۵۸.....	فرمانروایی دل
۱۵۹.....	ریشه‌های خوب و بد در آدمی
۱۶۱.....	مراقبت حرکات و سکنات خویش
۱۶۲.....	پیوند دل با عالم ملکوت
۱۶۳.....	زاده شدن آدمی بر فطرت
۱۶۴.....	حقیقت نبوت و ولایت
۱۶۶.....	سعادت آدمی در معرفت خدای - تعالی - است
۱۶۸.....	عنوان دوم: در شناختن حق سبحانه و تعالی
۱۶۸.....	معرفت نفس، کلید معرفت حق
۱۷۰.....	در شناخت معنی تسبیحات چهارگانه

۱۷۲	متابعت شریعت، راه سعادت است.
۱۷۳	گمراهی و جهل اهل اباحت
۱۷۸	عنوان سوم: در معرفت دنیا
۱۷۸	سبب بودن آدمی در دنیا
۱۷۹	نه هر چه در دنیاست مضموم است
۱۸۰	عنوان چهارم: در معرفت آخرت
۱۸۰	بهشت و دوزخ کالبدی و روحانی
۱۸۱	پی نوشت ها
۱۸۷	بخش دوم: کتاب ارکان مسلمانی
۱۸۹	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ تَمْتَعُونَ
۱۹۰	رکن اول: در عبادات
۱۹۰	اصل اول - در اعتقاد اهل سنت حاصل کردن
۱۹۱	پیدا کردن اعتقاد مسلمانی
۱۹۲	اصل دوم - در طلب علم کردن
۱۹۴	فصل - عذر بی علمی در دین پذیرفته نیست
۱۹۴	فصل - هیچ کاری بزرگوارتر از علم نیست
۱۹۷	اصل سوم - در طهارت
۱۹۸	طهارت از فضیلات تن؛ و آن دو نوع است:
۲۰۰	اصل چهارم - در نماز
۲۰۲	اصل پنجم - در زکات
۲۰۲	اصل ششم - در روزه و شرایط آن
۲۰۲	اصل هفتم - حج است
۲۰۳	اصل هشتم - در قرآن خواندن
۲۰۴	اصل نهم - در ذکر حق تعالی
۲۰۵	اصل دهم - در ترتیب وردها
۲۰۶	پی نوشت ها
۲۰۹	رکن دوم: در معاملات
۲۰۹	اصل اول - آداب طعام خوردن
۲۱۰	آداب پیش از طعام خوردن

۲۱۱.....	آداب وقت خوردن.....
۲۱۱.....	آداب طعام خوردن با دیگر کس.....
۲۱۳.....	فضیلت طعام خوردن با دوستان و برادران در دین.....
۲۱۴.....	اصل دوم - آداب نکاح.....
۲۱۵.....	اصل سوم - در آداب کسب و تجارت.....
۲۱۶.....	اصل چهارم - شناختن حلال و حرام و بهشت.....
۲۱۶.....	باب اول - در ثواب و فضیلت طلب حلال.....
۲۱۷.....	باب دوم - درجات حلال و حرام.....
۲۱۹.....	باب سوم - در جدا کردن حلال از حرام و پژوهیدن آن.....
۲۲۰.....	باب چهارم - در ادراک سلطانان و سلام کردن بر ایشان؛ و آنچه از مال ایشان حلال باشد استدن.....
۲۲۲.....	اصل پنجم - در زنا و حق صحبت با خلق و نگاه داشتن حق خویشاوند و همسایه و بنده و نگاه داشتن.....
۲۲۲.....	باب اول - در دوست و برادر برای حق - تعالی - بود.....
۲۲۶.....	باب دوم - در حقوق و بهشت و شرایط آن.....
۲۳۵.....	باب سوم - اندر حق مسلمانان و همسایان و خویشاوندان و بندگان.....
۲۳۵.....	[حقوق مسلمانان].....
۲۴۸.....	اصل ششم - در آداب زاویه گرفتن و عزت گرفتن.....
۲۴۹.....	آداب عزت.....
۲۵۰.....	اصل هفتم - آداب سفر است.....
۲۵۰.....	باب اول - در نیت سفر و آداب و انواع آن.....
۲۵۳.....	باب دوم - در بیان آن علم که مسافران را پیش از سفر بیاید آموخت.....
۲۵۴.....	اصل هشتم - آداب سماع و وجد.....
۲۵۴.....	باب اول - در اباحت سماع و بیان آنچه از او حرام است؛ و آنچه حلال.....
۲۵۸.....	باب دوم - در آثار سماع و آداب آن.....
۲۵۹.....	اصل نهم - امر به معروف و نهی منکر.....
۲۵۹.....	باب اول - در واجبی وی.....
۲۶۰.....	باب دوم - در شرط حیثیت.....
۲۶۲.....	باب سوم - در منکرات که غالب است در عادت.....
۲۶۳.....	اصل دهم - در رعیت داشتن و ولایت راندن.....
۲۶۵.....	بی نوشت ها.....
۲۷۳.....	رکن سوم: در مهلکات.....

۲۷۳	اصل اول - اندر ریاضت نفس و طهارت آن از خوی بد
۲۷۳	پیدا کردن فضیلت و ثواب خوی نیکو
۲۷۵	حقیقت خوی نیکو
۲۷۸	پیدا کردن آنکه خلق نیکو به دست آوردن ممکن است
۲۸۰	پیدا کردن طریق معالجت
۲۸۲	فصل [اول همه سعادت‌ها اعمال خیر است به تکلف]
۲۸۳	فصل [همه اخلاق نیکو باید که طبع شود و تکلف برخیزد]
۲۸۵	فصل [راه‌های رسیدن به خلق نیکو]
۲۸۶	پیدا کردن تدبیر در شناختن بیماری دل و عیوب نفس
۲۸۶	[نشانه‌های دینی]
۲۸۷	و عیوب خویش به چهار طریق بتواند شناخت:
۲۸۸	اندر پیدا کردن علامات سوی نیکو
۲۸۸	پیدا کردن پروردن و ادب کردن
۲۹۲	[دلیل راه]
۲۹۳	اصل دوم - از عقبات راه دین، شهوت شکم و فرج است
۲۹۳	پیدا کردن فواید گرسنگی و آفات سیری
۲۹۴	پیدا کردن ادب مرید اندر خوردن طعام و به وقت خوردن
۲۹۵	پیدا کردن شهوت فرج
۲۹۶	اصل سوم - شره سخن و آفت زبان است
۲۹۷	پیدا کردن ثواب خاموشی
۲۹۹	آفت‌های زبان
۳۱۵	اصل چهارم - اندر خشم و حقد و حسد و آفت‌ها [و علاج آن]
۳۱۵	[اندر خشم]
۳۱۶	[اسباب خشم]
۳۱۶	اندر حقد
۳۱۷	[اندر حسد]
۳۱۷	پیدا کردن حسد و آفات آن
۳۱۸	اندر حقیقت حسد
۳۱۸	پیدا کردن علاج حسد
۳۱۹	اصل پنجم - علاج دوستی دنیا و پیدا کردن آنکه حب دنیا سر همه گناهان است
۳۲۰	پیدا کردن حقیقت دنیای مذموم
۳۲۱	اصل ششم - علاج بخل و حرص در گرد کردن مال

۳۲۱.....	پیدا کردن آفت طمع و حرص و فایده قناعت
۳۲۱.....	پیدا کردن علاج حرص و طمع
۳۲۲.....	پیدا کردن فضل و ثواب سخاوت
۳۲۳.....	پیدا کردن مذمت بخل
۳۲۴.....	پیدا کردن ثواب ایثار
۳۲۵.....	اصل هفتم - علاج دوستی جاه و حشمت
۳۲۵.....	پیدا کردن حقیقت جاه
۳۲۸.....	فصل [خلق در طلب جاه راه زیان می روند]
۳۲۹.....	فصل [در کفایت از جاه مذموم نیست]
۳۳۰.....	پیدا کردن علاج دوستی جاه
۳۳۱.....	پیدا کردن علاج رسم ثناء و ستایش خلق و کراهیت نکوهش خلق
۳۳۳.....	پیدا کردن تفاوت در درجات مردمان اندر مدح و ذم
۳۳۵.....	اصل هشتم - علاج پناه به طاعات و عبادات
۳۳۸.....	پیدا کردن کارها که بدار کنند
۳۴۲.....	فصل، راه از بین بردن وسوسه ریا
۳۴۲.....	فصل، [نشاط عبادت همیشه ریا دهنده]
۳۴۳.....	اصل نهم - در علاج کبر و عجب
۳۴۳.....	فضیلت تواضع
۳۴۴.....	پیدا کردن حقیقت کبر و آفات آن
۳۴۵.....	پیدا کردن علاج کبر
۳۴۶.....	اصل دهم - در غفلت و ضلالت و غرور
۳۴۶.....	پیدا کردن ضلالت و گمراهی و علاج آن
۳۴۶.....	پیدا کردن پندار و علاج آن
۳۵۲.....	پی نوشت ها
۳۶۷.....	رکن چهارم: در منجیات
۳۶۷.....	اصل اول - در توبه
۳۶۸.....	فضیلت و ثواب توبه
۳۶۹.....	حقیقت توبه
۳۷۰.....	پیدا کردن قبول توبه
۳۷۲.....	پیدا کردن گناه صغیر و کبیر
۳۷۳.....	پیدا کردن شرط توبه و علامت آن

۳۷۵	پیدا کردن علاج توبه کردن
۳۷۶	اصل دوم - در صبر و شکر
۳۷۷	حقیقت صبر
۳۷۷	پیدا کردن فضیلت شکر و حقیقت وی
۳۷۷	حقیقت شکر
۳۷۹	اصل سوم - در خوف و رجا
۳۷۹	فضیلت رجا
۳۷۹	علاج حاصل کردن رجا
۳۸۰	پیدا کردن فضیلت خوف و حقیقت و اقسام آن
۳۸۱	اصل چهارم - در زهد
۳۸۱	حقیقت فقر و زهد
۳۸۱	فصل ادرجات درویشانه
۳۸۲	پیدا کردن درجات زهد
۳۸۴	اصل پنجم - در نیت و صدق و اخلاص
۳۸۴	باب اول در نیت
۳۸۵	باب دوم در اخلاص و فضیلت و حقیقت در آن
۳۸۶	حقیقت اخلاص
۳۸۶	باب سوم در صدق
۳۸۷	اصل ششم - در محاسبه و در مراقبت
۳۸۷	مقام اول در مشارطت
۳۸۷	مقام دوم در مراقبت
۳۸۸	مقام سوم محاسبیت است پس از عمل
۳۸۸	مقام چهارم در معاقبت نفس
۳۸۸	مقام پنجم مجاهدت است
۳۸۸	مقام ششم در معاتبه با نفس و توبیخ وی
۳۸۹	اصل هفتم - در تفکر
۳۸۹	فضیلت تفکر
۳۹۰	حقیقت تفکر
۳۹۱	پیدا کردن تفکر که برای چه می باید
۳۹۱	پیدا کردن میدان فکرت که در چه باشد و به کجا رود
۳۹۱	پیدا کردن تفکر در عجایب خلق خدای - تعالی
۳۹۳	اصل هشتم - در توحید و توکل

۳۹۳	فضیلت توکل.....
۳۹۳	حقیقت توحید که بنای توکل بر وی است.....
۳۹۴	پیدا کردن حقیقت توکل.....
۳۹۵	درجات توکل.....
۳۹۶	اصل نهم - در محبت و شوق و رضا.....
۳۹۶	فضیلت دوستی خدای - تعالی.....
۳۹۷	علامات محبت.....
۳۹۹	پیدا کردن حقیقت رضا و فضیلت آن.....
۳۹۹	فصل.....
۴۰۰	اصل دهم در یاد کردن مرگ.....
۴۰۱	پی نوشت ها.....
۴۰۵	کتابنامه.....
۴۱۴	پایگاه شبکه های جهانی.....

مقدمه

ابوحامد محمد غزالی (۱۰۵۸ - ۱۱۱۳ م / ۴۵۰ - ۵۰۵ ه.ق)، متفکر بزرگ ایرانی متولد طابران طوس، یکی از بزرگ‌ترین و اصیل‌ترین متفکران، نه تنها در تاریخ فلسفه اسلامی؛ که در تاریخ تفکر بشر است که به وی «حجت الاسلام» و «زینت ایمان» لقب داده‌اند.^۱ نام کامل وی «بهاءالاسلام ابوحامد محمدبن محمد غزالی طوسی است». روزگار غزالی یکی از درخشان‌ترین دوره‌ها در تاریخ اسلام است؛ هم به دلیل گسترش و رونق اسلام و هم وجود دانشمندی که نظریات و رسائل ارزشمندی در علوم مختلف به‌ویژه در حوزه تعلیم و تربیت از خود به یادگار گذاشته‌اند.

غزالی از جمله متفکرانی است که مفاهیم علوم را ابتدا نزد ابوحامد احمدبن محمد رادکانی فراگرفت و سپس به گرگان رفت و نزد امام ابو نصر اسماعیلی تحصیل کرد. بیست سالگی غزالی زمانی بود که از طوس به نیشابور سفر کرد و نزد امام الحرمین جوینی به کسب دانش مشغول شد و علاوه بر فقه؛ اصول، الهیات، کلام، منطق، جدل، حکمت و فلسفه را نیز آموخت. بیست و هفت سالگی غزالی، از مرحله دوم زندگی اوست؛ چراکه در این روزگار مورد توجه خواجه نظام الملک طوسی قرار گرفت و او را ملقب به «زین الدین» و «شرف الائمة» ساخت^۲ و پس از مدتی برای تدریس در نظامیه بغداد برگزید. سومین مرحله زندگی غزالی از سی و نه سالگی و با خراج از بغداد و اقامت در بیت المقدس و شام آغاز شد. غزالی در کنار سایر تألیفات بی‌شمار و ارزشمند خود، کیمیای سعادت را در سومین مرحله از حیات خود نوشت. این متفکر بزرگ و دانشمند نام‌آور مسلمان، در هنگام مرگ، ۵۵ یا ۵۶ ساله بود.

کیمیای سعادت در یک نگاه

این اثر گرانبها چکیده‌ای است از کتاب بزرگ احیاء علوم الدین که می‌توان گفت غزالی

آن را با همان نظم و ترتیب، با نثری روان و زیبا نگاشته است؛ به طوری که دانشوران، آن را دایرةالمعارف اسلامی و عرفانی به شمار آورده اند.^۱ مقدمه این اثر گرانبها، شامل چهار عنوان خودشناسی (در شناختن نفس خویش)، خداشناسی (در شناختن حق سبحانه و تعالی)، دنیاشناسی (در معرفت دنیا) و آخرت شناسی (در معرفت آخرت) است و متن کتاب به چهار رکن عبادات، معاملات، مهلکات و منجیات تقسیم شده که در هریک از این ارکان، در ده اصل، موضوعات مربوط به ارکان، شرح و بسط شده است.

با توجه به اهمیت کتاب حاضر در حوزه تعلیم و تربیت و روش ویژه‌ای که غزالی با تأکید بر تعلیم و اصول دین مبین اسلام برای بیان موضوعات تربیتی به کار گرفته است؛ به عنوان اسرر کا برگزیده شده است؛ به عبارت دیگر، غزالی در این اثر در هیئت معلمی بزرگ و صاحب‌نظر در حوزه تعلیم و تربیت ظاهر شده و کوشیده اصول و شیوه‌های تربیتی تأیید شده در اسلام را با بیانی ساده به جامعه منتقل کند و برای این کار نه تنها جوان‌ترین سطح سنی - معنه یعنی کودکان و نوجوان را برای انتقال این مفاهیم برگزیده؛ که نوجوانان و بزرگان را نیز با درس‌هایی از زندگی و آداب دینی و اسلامی با توجه به آیات و احادیث و روایات، عبرت آموخته و گاه نیز به والدین، سفارش‌هایی برای تربیت فرزندانشان کرده است. به بیان دیگر، او با پایه‌ریزی این امر، تحولی عظیم در حوزه تعلیم و تربیت به وجود آورد؛ بطوری که نظریات علمی و دینی او با گذشت قرن‌ها، گاهی به عنوان مرجعی در امر آموزش و پرورش کودکان استفاده می‌شود.

اگرچه امروزه بسیاری از صاحب‌نظران به موضوع تعلیم و تربیت و نقش آن در پیشرفت افراد و به تبع آن جامعه پرداخته‌اند؛ غزالی از میان مؤلفان و فیلسوفان پیشین، از جمله دانشمندان انگشت‌شماری است که به بخش تعلیم و تربیت توجه داشته و بیش از همه در این باره به تحقیق پرداخته است.^۲ شیوه تفکر منحصر به فرد غزالی در امر تعلیم و تربیت در کیمیای سعادت، در کنار دلایلی مانند سلاست و روانی کلام، سادگی و شیوایی متن، نگارش متن به زبان فارسی کاربردی و علمی و درخور فهم بودن

موضوعات و نظریات تربیتی او؛ ما را بر آن داشت که تعلیم و تربیت را از منظر این اثر بررسی کنیم؛ چراکه در بسیاری از موارد با دیدگاه‌های نوین روان‌شناسی مطابقت دارد. باریک‌بینی و دقت نظر او در مسائل آموزشی و تربیتی، توجه و پرداختن به محوریت قرآن در این امر، از شاخصه‌های کم‌نظیر/ بی‌نظیر نظریات تربیتی اوست؛ به‌ویژه آنکه حسین خدیوجم (۱۳۸۰)، بسیاری از واژگان و عبارات و آیات و احادیث و روایات آن را معنی کرده و مرجع داده است. ما نیز در کتاب حاضر کوشیده‌ایم از بخش‌های تربیتی این کتاب ارزشمند استفاده کرده و آن را به‌عنوان راهنمای حوزه تربیتی در قیاس با مسائل روان‌شناسی روز توصیف و تفسیر و تحلیل کنیم؛ ضمن آنکه در فصل پایانی کتاب حاضر، آن بخش‌ها را به صورت کامل پیوست نماییم.

کتاب کنونی، شامل سه فصل است که فصل نخست به موضوع معنی‌شناسی تعلیم و تربیت در اسلام و مفاهیم و دیدگاه‌های مرتبط با آن در دانش روان‌شناختی پرداخته است. در فصل دوم که اصلی‌ترین فصول کتاب حاضر است؛ مباحث تعلیم و تربیت امروزی، از دیدگاه روان‌شناسان ایرانی را برای نیل به همه مهم‌تر، بیان دیدگاه غزالی با هدف روشن‌گری بیشتر، بحث و بررسی شد. است تا کاربردی و علمی بودن نظریات تربیتی او نیز برای خوانندگان آشکار گردد. با توجه به مباحث فصل اول و دوم، فصل سوم را بدون هیچ‌گونه شرح و تفسیری، مستقیم از کتاب کیمیای سعادت برگزیده‌ایم تا خوانندگان، موضوع تعلیم و تربیت عصر کنونی را با آن تطبیق دهند. گفتنی است، ما فصل سوم را که منحصر به کتاب کیمیای سعادت غزالی است، برای تمایز و تقسیم‌بندی دقیق‌تر به دو بخش تقسیم کرده‌ایم؛ که این دو بخش، مربوط به اصل کتاب نیست.

بخش نخست؛ شامل «دیباچه» و «آغاز کتاب در پیدا کردن عنوان مسلمانی» است که غزالی در آن، به چهار «عنوان» اشاره کرده است؛ از جمله: در شناختن نفس خویش؛ در شناختن حق سبحانه و تعالی؛ در معرفت دنیا و در معرفت آخرت.

بخش دوم؛ شامل چهار «رکن» است. رکن اول: در عبادت؛ رکن دوم: در معاملات؛

رکن سوم: در مهلکات و رکن چهارم: در منجیات؛ که هر رکن، ۱۰ اصل دارد. در این جستار، کوشیده‌ایم تمام عنوان‌ها، رکن‌ها و اصل‌ها را ذکر کنیم؛ حتی بخش‌هایی کوچکی از اصول یا ارکانی که با موضوع تعلیم و تربیت مرتبط نیستند؛ چراکه مایلیم خوانندگان با این کتاب نفیس و ارکان و اصول آن، کمابیش آشنا شوند و به سبب آن، به اصل کتاب نیز مراجعه کنند؛ برای نمونه، در رکن نخست، اصول پنجم تا هفتم که بیشتر، عبادی است و مسائل و شرایط دینی مطرح شده؛ و درباره تعلیم و تربیت کودکان ذکری نرفته، تنها چند سطری نگاشته شده است؛ به عبارت دیگر، کمتر مورد توجه کتاب حاضر قرار گرفته است.

گفتنی است که، توجه به رعایت اصل امانتداری و نیز اهمیت به کارگیری شیوه صحیح نگارش و تدوین این متون علمی، کوشیده‌ایم شیوه‌نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی را به عنوان سرآمد واژه‌ها در نظر گرفته بگیریم؛ به همین دلیل در مواردی نه‌چندان کم، به تغییر شیوه نگارش برخی از کلمات متن، از جمله جدانویسی کلمات یا استفاده از علائم نگارشی دقیق الزام شده‌ایم.

پاورقی‌های مربوط به صفحات گزینش شده در کتاب اصلی را که به اهتمام حسین خدیوچم نگارش شده، در کمال امانتداری به بی‌نوبت پایان هر فصل یا بخش یا رکن انتقال داده‌ایم؛ هرچند که گهگاهی (بنا به ضرورت)، معنی برخی از واژگان معنی‌نشده را از لغتنامه دهخدا یا معین استخراج کرده‌ایم.

در پایان بر خود فرض می‌دانیم از همه همکاران و دوستان که همراه و همیار ما در انجام این مهم بوده‌اند، تشکر و قدردانی کنیم؛ به‌ویژه از دکتر امید مجد، دانشیار گروه ادبیات و زبان فارسی دانشگاه تهران و ناشر فرهیخته و فاضل که با صداقت و جدیت، اثر را پسندیدند و به زیور طبع آراستند.

دکتر بهناز بیامنی

عفت نادری‌نژاد

بهار ۱۳۹۵